

Alemko GLUHAK
Zavod za lingvistička istraživanja HAZU
Ante Kovačića 5, HR-10000 Zagreb

BILJEŠKA O SLAVENSKIM RIJEČIMA NA *X-/ *SK-

U članku se daje jedno novo grupiranje praslavenskih riječi koje sadrže usporedne korijene sa *sk-* i *x-*. Za neke se od tih riječi nude nove etimologije i ukazuje na moguće toponomastičke odraze.

U moskovskom praslavenskom rječniku urednika O. N. Trubačeva dano je ukupno 409 rekonstruiranih praslavenskih riječi s početnim *x-*. Pregledaju li se međusobne tvorbene veze tih riječi te njihove etimologije, proizlazi da zapravo nema tako mnogo praslavenskih korijena s početnim *x-* koje je povezano s početnim *sk-* u drugim riječima (možemo reći: koje alternira sa *sk-*) ili koje je povezano možda s nekim drugim suglasnikom – npr., da je poteklo od početnoga *s-*. (Naravno, posebno uz treba spomenuti još i riječi na *š-* koje je rezultat palatalizacije *x-*).

Od tih riječi s početnim *x-* mnogo ih je – po značajkama kako su dane u Trubačevljevu rječniku – zvukoopisnih i ekspresivnih, a dio ih ima ekspresivne prefikse *xa-*, *xo-*, *xy-*, *xč-*, *x-*.

Mnogo je praslavenskih korijena i riječi koji se svode na *zvukoopisnost* i slično: **xa* za smijeh, **xaxati* 'smijati se', **xamati* 'jesti', **xapati* 'hvatati', **xlamati* 'jesti', **xlapati* 'srkati; lamatati', **xlebat* 'srkati', **xlestati* 'biti, udarati', **xlebat* 'njihati se', **xlepati* 'udarati', **xlibati* 'šljapkati', **xlipati* 'srkati', **xl'upati* 'srkati, šljapkati', **xl'ustati*/**xl'uskati* 'žvakati, pljeskati, šumiti' (i **xlystati*/**xlyskati*), **xlopati* 'udarati, pljuskati', **xlupati* 'srkati', **xlčkati* 'štucati', **xoxotati* (*se*) 'hihotati se', **xopiti* (*se*) 'uhvatiti', **xoxnati* 'hunjkati, govoriti u nos', **xopati* 'uhvatiti', **xrakati*/**xračati*/**xračiti* 'hrakati, kašljati', **xrapati* 'frktati', **xręstati* 'hrestati, hrustjeti' (i **xręstati*/**xręskati*), **xripati* 'hripati, jako kašljati, teško disati', **xrupati* 'hrupati, gristi, hrustjeti', **xupati* (*se*) 'kričati, vikati', **xvčrkati*

'frcati', *x_ovrliti 'baciti', *x_olpati 'srkati, brbljati' (i *x_olpiti 'hupiti, srkati, hvaliti se, napuhavati se'), *x_oltati 'lutati, šumiti', *x_orkati 'hrkati'. – Tu su razne *ekspresivne* riječi kao *xlujati 'vijati' (k tome *xlydēti, *xlynōti 'puhnuti, pljesnuti'), *xlusiti 'šaliti se', *xmara 'magla, oblak' (ukrštanjem *xmura i *mara?), *xmuliti 'mračiti se, oblačiti se' (i *xmyliti 'plakati; smijati se'), *xuxoriti (se) 'oholiti se', *xuxo_ol_o? 'smotuljak, čuperak', *xumbo_ol_o 'gruda', *xvējati (se) 'njihati se, vijati', *xvistati 'udarati, zviždati' (i *svistati, *gvizdati). – Tu su i *ekspresivni prefiksi* – *xa-: *xa-b_orati, *xa-xo_ol_o 'komadići', *xa-xuliti 'propadati, venuti', *xa-lēpa 'ružno vrijeme', *xa-liz_o? 'lažac; ulizica', *xa-mord_o 'šiblje; smeće, izmet'; *x-: *x-lam_ol_o/*x-lom_o 'prljavština', *x-lem_o(j_o) 'slab'; *xo-: *xo-xo_ol_o 'čuperak', *xo-vęz_ol_o 'komadić'; *x_o-: *x_o-b_or_ol_o 'habat, habdovina', *x_o-buz_ol_o/*x_o-b_oz_ol_o/*x_o-b_oza 'bazga', *xy-: *xy-mord_o 'šiblje; smeće, izmet'.

Za dio riječi s početnim *x*- daje se tumačenje da se radi o posuđenicama.

Tako se kao posuđenice iz *iranskoga* (ili izvedenice od takvih posuđenica) daju riječi kao *xata 'seoska kuća', *xat_or_oč_o 'kućerak, star kućerak', *xorna 'hrana', *x_omel_o 'hmelj', *X_or_ov_ot- 'Hrvat'. – Kao posuđenice iz *germanskoga* (ili izvedenice od posuđenica) daju se riječi kao *xalupa 'bajta, potleušica', *xlēb_o 'hljeb, kruh', *xlēv_o 'hlijev, staja', *xorog_o 'stijeg, zastava', *xodog_o(j_o) 'vješt, iskusan', *x_olm_o 'hum', *x_olst_o 'prosta tkanina', *xys_ol_o/*xyša, *xyz_ol_o/*xyža 'hiža, kuća'. – Kao posuđenice iz *narodskolatinskoga* daju se riječi kao *xoxl'a 'štap; žlica', *xolča 'hlača'. – Kao posuđenice iz *nepoznata izvora* dana je riječ *xrēn_o 'hren' (iz nekojega od jezika sjevernoga Pricnomorja, konačan izvor vjerojatno tamošnji indoarijski).

Dio slavenskih riječi na *x*- ima to *x* poteklo od indoevropskoga *s-. Tako je *s[o]- dalo *x* u *xod_o, *xula. Sklop *sw- dao je *xv*- u *xvala te u *xvatati (s *ekspresivnom* promjenom *s > x*). – Među takve primjere idu i *xvor_o, *xur_o, *xytati i dr.

Posebno stoje dva primjera. Prvi je *xmura, *xmyra : *smura – povezuju se s ie. *(s)mour-. Drugi je *xmyz_o : *smyz_o, što ide od ie. *smeu-ǵ-, no oba su zapravo od ie. *(s)m_oeu-, s *pomičnim s*, s *mobile*.

Neke od riječi na *x*- imaju rođačke riječi na *sk*-. U ovoj ću bilješci ukazati na takve skupine riječi i pregrupirati ih u nove grupe.

O praslavenskim riječima s početnim *x*- pisao je V. M. Illič-Svityč u članku »Jedan od izvora početnoga *x*- u praslavenskom«, u časopisu *Voprosy jazykoznanija* 1961, a na tragu radova Th. Siebsa iz 1901, H. Peterssona 1914, G. Ilinskoga 1915–16, A. Brücknera 1923, V. Machka 1938–39. i drugih.

U Illič-Svityčevu članku dane su usporedbe praslavenskih riječi s početnim *x*- kojima odgovaraju riječi na *sk-* u baltijskom i germanskom te u drugim indoevropskim jezicima. Ukazano je i na usporedno postojanje međusobno povezanih riječi i na početno *x-* i na početno *sk-* u samom praslavenskom, pa je Illič-Svityč spomenuo i to da je A. Brückner došao do pesimističkoga zaključka, da se ne mogu ustanoviti pravila kada se *sk-* čuva, a kada postaje *x-*. No Illič-Svityč ponudio je ipak jedno tumačenje veze početnih *x-* i *sk-*. Ukazao je na to da se u većini slučajeva s početnim *sk-* radi o korijenima s pomičnim *s*, *s mobile*.

Od 21 primjera riječi s početnim *x-* za njih 5 Illič-Svityč daje etimologije koje ukazuju na inojezične usporednice s indoevropskim početnim *g-*, *gh-* (*xoldъ, *xovati, *xvostъ, *xolbiti, *šala) te za još 5 njih s inojezičnim usporednicama s indoevropskim početnim *g-*, *gh-*, *sk-*, *k-* (*xorbrъ, *xoъtъ, *xrustъ, *xudъ, *šurati). Preostalih 11 primjera imalo bi inojezične usporednice s indoevropskim početnim *sk-* (*xabiti, *xlędnoti, *xlędъ, *xrędnoti, *xrępa, *xridъ, *xvala, *xvoja, *šętati, *šbstъ). – No od tih primjera većina ima danas drugačije, a moglo bi se reći – i uvjerljivije etimologije. Ne treba posezati za *s mobile* koje bi se nakalemljivalo na početak korijena s početnim *ie*. *g*, *gh* (uostalom, postavlja se pitanje što je onda taj *s-*, čemu služi, je li to prefiks itd.).

Od praslavenskih riječi na početno *x-* (i $\check{s} < x$) zapravo se može načiniti nekoliko skupina za koje se može tvrditi da su zajedničkoga postanja, s odnosom *x-* : *sk-* : *k-*. Evo ih, poredanih po prepraslavenskim, indoevropskim korijenima:

1. *(*s*)*kei-* ‘rezati, sjeći, lučiti’. To je u psl. *šbstъ ‘kolac, motka, štap’ (< *xbstъ < **ksi[d]-t-*), usp. *čęditi, *čęsta, *čįstъ itd., u čemu je **kei-d-*.

Ovamo ide i *širokъ (< **xir-* < prepsl. **kseir-*) sa *ščirъ ‘otvoren, čist’ (**skeir-*; je li to u hidronimu srp. *Štira*, za potok koji teče kroz Loznicu u Srbiji, ili je taj potamonim povezan s nazivom za biljku *štir*) i *čirъ ‘čist’ (č. *čirý*, slč. *čiry*; **keir-*) – dakle imamo *(*s*)*kei-r-*.

2. *(*s*)*kel-* ‘rascijepiti’. To je u psl. **xol-* u *oxolъ i dr., u *xala, *xalъ, *xalęga, *xalati, *xalęti itd. te u *skala, za oštro kamenje (**skol-*). (No tumači se i kao **ks-o-l-*, sa **ks-* ‘grepsti’ od *ie*. **kes-*)

*xoliti, **xol’evъ*, *xolxoliti, *xolkъ, *xolędъje, *xolpъ, *xolstъ, *xolujъ itd. I tu se može raditi o *ie*. *(*s*)*kel-* ‘rascijepiti’.

*xlębъ (za ‘ustava, brana; blato’ i sl., što je npr. u hrv. *Hlebine*, ime sela) povezuje se s lit. *sklęmbti* ‘okliznuti se’, *sklęsti* isto. – *xlędnoti, *xlęda, *xlędъ (za ‘slabiti, topiti se’ i sl.) povezuje se s lit. *sklęsti*, *sklędžiù*. – Dakle imamo predbsl. **sklen-*, u čemu bi se moglo vidjeti **skl-en-/skle-n-*, s istim korijenom *(*s*)*kel-* ‘rascijepiti’.

*šala/*šalъ/*šalb (< *xěl- < *skēl-), za značenje usp. slično *dobro mu je odrezao* (v. npr. u Gluhak), ili *bridak humor* i sl.. – Možemo li neko od *reznih* značenja vidjeti u toponimu kao što je hrv. *Šalovec* (selo zapadno od Svetoga Ivana Zeline), sln. *Šalovci* (selo kod Središča ob Dravi)?

Ovamo bi, zbog litavskih značenja, išlo i *xьlzati ('klizati se' i sl.), što je povezano sa *skьlz- 'klizak' (rus. *скользящий* itd.) i *кьlz- (ukr. *ковзючий* itd.) i sl., sa *(s)kel-ǵ-

3. *(s)k'el- 'topao, vruć'. Zbog sklopa *goldъ i xoldъ (u ruskom *голод* u *холод*) O. N. Trubačev pomišlja na ekspresivnu promjenu *xold- < *gold-, s ie. *gel- 'hladan' (za razliku od *gold- s ie. *g^wel- koje je npr. u lit. *gėlti* 'boljeti, jako boljeti, probadati, bosti', *gilti* 'razboljeti se' itd.). – O. N. Trubačev ukazao je u ЭССЯ na to da bi u slučaju veze s lit. *šáltas* 'hladan' (< ie. *kolatos, to je i u avest. *sarəta-* itd.) u praslavenskom bilo *soltъ ili možda *soldъ, a u slučaju veze s germ. *kaldaz (< ie. *goldho-) u praslavenskom bi bilo *goldъ, a to bi onda bilo izvor za *gold- → *xold-. – Mislim da se ipak može pomišljati na vezu s ie. *kolatos, točnije, predriječ bi bila *sk'dəws, sa *sk'olə od starijega ie. *sk'elH-. Za to polazno može biti *sk'el- (-H- bilo bi proširenje), a mislim da se takav korijen u indoevropskom može naći. Dan je kao *(s)kel- 'osušiti, sušiti' (Pokorny 927), s odrazima *skel- (npr. grč. *skéllō* 'isušim, osušim', *skeletós* 'isušen, suh; isušeno tijelo; kostur; mumija', *sklēros* 'usahnuo, suh, tvrd'; germ. *skal- u šv. *skáll* 'mršav, tanak, bljutav', donjonjem. *schal* 'suh', nj. *schal* 'neslan; mutan, nejasan', srengl. *shalowe* 'neslan, slab, plitak', engl. *shallow* 'plitak', srengl. *scho(o)ld*, engl. *shoal* 'plitak'), *kel- (stnord. *hall-æri* 'nerodica', srvnj. *hel, hell* 'slab', *hellec* 'umoran', donjonjem. *hal* 'suh, mršav' itd.; još latv. *kàlss* 'mršav, suh', *kàlst, kàlstu* 'osušiti se, usahnuti', *kàltēt* 'sušiti'). Za taj *(s)kel- 'osušiti, sušiti' bilo bi, zbog veze s *k'el-, točnije da se rekonstruira kao *(s)k'el- (tome "kentumski" latvij-ski primjeri nisu smetnja). Zato mislim da bismo ovdje mogli imati indoevropsko *(s)kel- 'topao, vruć' (i 'mrznuti, hladan' ← 'opržen hladnoćom'). Tako bi bilo psl. *xoldъ < ie. *skolados, usp. germ. *skaldaz. Dosad se govorilo sãmo o ie. *kel- 'topao, vruć; hladan', što je još npr. u latv. *salna*, psl. *solna, hrv. *slana*.

4. *(s)kem- 'stiskati, držati'. To je u psl. *xoměkbъ, *xoměstorъ. Za *xom- pret-postavlja O. N. Trubačev u ЭССЯ da se radi o korijenu povezanom sa *skomiti 'stiskati', zbog hrčkovih "vrećica" na obrazima. Ako je tu neko indoevropsko *skem- 'držati', možda bi se moglo pomišljati na vezu sa stind. *skambháḥ* 'potporanj, stup', avest. *fraskəmbō* isto, lat. *scamnum* 'klupa, podnožje', *scamellum, scabellum* (sa sekundarnim b?) 'klupica'. Postoji i proširenije ie. *kem- 'stisnuti,

zbiti' (koje je u psl. *komъ itd.). Mislim da bi se moralo pomišljati na ie. *(s)kem- 'stiskati, držati', za što se u ЭССЯ pretpostavlja da je i u *xomotъ/*xomotъ.

5. *(s)kěp-, *(s)kōp-, *(s)kěbh-, *(s)kōbh-, *(s)kābh- itd., 'nečim oštrim rezati' i sl. To je u psl. *xabati (se), *xaba itd. te u *skopiti, *ščapъ itd. U ЭССЯ daje se mogućnost veze (ekspresivne?) s *xapati, *gabati, *capati, ali kaže da se može dopustiti tvorba od nesačuvana *xabti ili *xobti, jer su sačuvane neke riječi i s *xob- (*xobotъ, *xobъnъ). »Dalje se rekonstruira ie. *ksābhō, iter[ativ] od *(s)ksābhō usp. stisl. *skemma* 'povređivati, oštećivati'«, k čemu ide i lit. *skōbti* 'grepsti, izrezivati, dubiti', *skobti* 'ukiseliti se'. Pretpostavlja se ie. *skebh-.

6. *(s)ker- 'rezati'. Ovamo ide više gnijezda.

*xarati, *xarobyľje?, *xaropđiti (se), *xarъ(jъ) itd. O. S. Meľničuk na jednome mjestu (Movoznavstvo 1969) ima da bi to bilo od *ksa-, pa bi trebalo razmišljati o *skor-, tj. o pretposlavenskom *skōr-. Ipak, nameće se mogućnost veze s ie. *(s)ker- 'rezati'.

*xormъ. U tome je *skor-mo-, a *sker- 'rezati' i sl. dobro odgovara starijem značenju praslavenske riječi: 'krov, nadstrešnica na stupovima'. Srodne su riječi npr. germ. *skermaz, *skermiz (nj. *Schirm* 'štit, zaštita, zaslon') te ie. *ker-mъ (stind. *cárman* 'koža, kora' itd.). U hrvatskom postoji značenje, osim 'hram', kao 'kuća, osobito velika, dvor'; tu je i čak. (Krk) *hrāmac* 'stan pastirski na vlastelinskom imanju'. U nekih starijih čakavskih pisaca postoji i riječ *hran* 'hram', koja se u AR tumači *hran* < *hram* kao »što se u čakavaca *m* na kraju riječi izgovara kao *n*«, no to je nedovoljno uvjerljivo tumačenje (jer se ta pojava ne tiče takva položaja). Zato bi *hran* moglo biti od *xormъ, dakle riječ usporedna sljedećoj.

*xorna. Obično se za tu praslavensku riječ smatra da je drevna slavenska posuđenica iz iranskoga, usp. avest. *xarəna-* 'jelo, piće'. Međutim, čini mi se da se riječ dā lijepo protumačiti i onako kako ju je već pokušao protumačiti S. Mladenov – kao pretpsl. *ksor-nā, tj. s indoevropskim korijenom *(s)ker- 'rezati'. Dakle *ksor-nā značilo bi 'narezana', kao što je npr. *křma* (danas 'hrana za stoku', u psl. 'hrana') < *křma < *(s)kř-mn-ā 'narezana', od istoga korijena *(s)ker- 'rezati'.

*xorъ(jъ), *xorbrъ(jъ), *xorpavъ (: *skropavъ), *xorstivъ (: *korstavъ, *korsta), *xromъ (: *skromъ, *skromъnъ), *xrěli (: *skrěľa, ali usp. u br. 7), *xrъ-(d)nъ (: kърnъ) itd. – sve je značenjem izvodivo od *(s)ker- 'rezati'. – Bi li se ovamo mogli dodati i toponimi, kao npr. za potok u Turopolju *Hrameznik* 1279, *Hranechnak* 1365, ili za pritok Čemernice (koja utječe u Glinu) *Haranichnik* 1249, *Haranichkaknea* 1358? Zanimljivo je i ime *Horoustouch* 1256, za dolinu uz potok koji se danas zove *Rastovac* (< *Horustovac??; utječe u Garešnicu).

*xribъ, *xribьtъ, *xrbьtъ povezuje se u ЭССЯ s nesačuvanim glagolom *xrebtī (: *skrebtī, što je sačuvano) i sačuvanim *xroboti (: *skroboti). To je ie. *(s)kre-b(h)- za 'oštar' i sl., od ie. *(s)ker- 'rezati'. – Ovamo bi išlo i *xrbь- što može biti u *Hrbina*, ime za planinu istočno od Glamoča (također tamo i ime sela *Hrbine*).

*xridъ povezano je preko nesačuvana *skridъ s got. *dis-skreitan* 'poderati, potrgati', nj. dij. *schreiben*, bavar. *schritzen* isto, a sadrži ie. **skrei-d-* od **skrei-*, od korijena *(s)ker- 'rezati'.

*xrdati povezano je sa *skrditi, *skorditi (a onda dalje npr. s engl. *short* 'kratak', *shirt* 'košulja', njem. *Schurz* 'pregača' < germ. **skurt-*, lit. *skeřsti* '(svinju) klati', *skardyti* 'sjeći, krupno mljeti' itd.), što je ie. *(s)ker-d- od korijena *(s)ker- 'rezati'.

*xręda (stč. *chřieda*, *chřęda* 'neka bolest'), *xrędьna, *xręděti (r. *xpъděтъ* 'slabiti, mršaviti, hiriti') – postoje usporednice kao stvnj. *scrintan* 'žderati', lit. *skręsti* 'pokriti se koricom; habati se' itd. Mislim da se može raditi upravo o **skren-d-*, sa **skren-* u kojem je **skr-* od *(s)ker- 'rezati'.

*xrepa 'nešto naborano, smežurano' (rus. dij. *xpъna* 'vrhnje lišće zeljne glavice; zeljni kocen; stara baba'), uspoređuje se sa srvnj. *schrmpfen* 'naborati se, smežurati se' itd. (primjer jest u Illič-Svityča, ali ga nema u ЭССЯ). To bi bilo pretpsl. **skremp-*, vjerojatno s ekspresivnim -m-.

Ovamo ide i **skerb-* u psl. **xrbь/*xьrba/*xьpa*, *xьrbelьь (za razne hrpave, škrbave stvari) povezano je sa **skrb-* (u hrv. *skřb* itd.), **ščьrb-* (u hrv. *škřba*, *ščřba* itd.).

7. *(s)ker- 'okretati, vrtjeti, savijati'. To je u psl. *xręti (za 'naduti se; širiti krila' i sl.), što se izvodi od pretpsl. **skroi-t-*, a korijen **skrei-* jest i u *kridlo. Tu je (iako se uspoređuje i sa **sker-* 'rezati', v. u br. 6) još i *xręli mn. (bug. *xrelè* 'škgre', hrv. dij. *hrelđ* itd.; ovamo imena kao hrv. *Hręlja*, *Ręlja* te odgovarajuća prezimena) prema *kręla, mn. *kreli (hrv. *kręlja*, *kręlje* 'škrge', sln. *krelje* mn. pogrdno 'noge', slovin. *křel* 'kralješnica; peraja') itd., *skręga (hrv. *škřge*) itd. Tu je ie. *(s)kr-ei- 'kriv, savijen' te 'vrtjeti, savijati', od *(s)ker-.

8. **skęt-* 'skakati'. To je s infigiranim -n- (**skęn-t-*) u psl. *řetati.

9. *(s)keu- 'gledati'. To je u psl. *xovati (*se*) (za 'promatrati, paziti' i sl.), što odgovara nesačuvanu *skovati 'promatrati pažljivo', kako možemo pročitati u ЭССЯ. Ie. **keu-* jest u psl. *čuti.

10. **skeu(ę)*- 'rezati, grepsti' (→ 'ošteti', 'slabiti, biti slab').

Psl. **xudъ(jь)* izvodi se od pretpsl. **ksoudo-* i uspoređuje sa stind. *kşudrah* 'malen, sitan, nizak, loš, ružan', *kşudhā* 'glad', lit. *skaudūs* 'boležljiv, slabunjav'

itd. Mislim da bi se to moglo povezati, preko *skou-, s indoevropskim korijenom *(s)kēu- ‘rezati, grepsti’ (npr. stind. *skāuti*, *skunāti*, *skunóti* ‘smeta, njuška, čačka’, grč. *skýros* ‘krhotina kamena’, stnord. *skora* ‘rezati, brojiti’ itd.; lit. *kiáuras* ‘popola’, od ‘šupalj’, *kiaurai* ‘kroz’ itd.), za koji postoji i *skeu-t-: srir. *scoth* ‘oštrica’, itd. – Dakle to bi bilo ie. *(s)keu-d- (*(s)kēu-d-). Bi li se to dalo povezati još i s ie. *skeud- ‘srdit’ (Pokorny 955; dakle sa značenjskim razvojem sličnim hrv. *naoštren*) i *keuad-, *kǎid- ‘vikati, derati se’ (Pokorny 595)?

11. *(s)k'eu(ə)-/*skeiw- ‘bodlja, trn’. Psl. *xvoja, *xujb, *xava riječi su koje sadrže pretpsl. *skwoi-, skouj-, skōw[j] -, od korijena *skwei(ə)- ‘bodlja, trn’ (usp. alb. *hu* ‘kolac, motka’, lit. *skujà* ‘iglica’ itd.). – Čini mi se da bi se s tim *skwei(ə)- moglo povezati ie. *k'eb- ‘trn, trnovit grm?’ (stsas. *hiopo* ‘trnovit grm’, stvnj. *hiufo* isto, stsas. *hiopo*, nizoz. *joop*, stengl. *héopa*, *héope*, *híope*, engl. *hip* ‘šipak’, prus. *kaāubri* ‘trn’, Pokorny 595), ako je to *k'eu-b-. Mislim da bi u tom bi slučaju polazno bilo predie. *(s)kʷeiH-/*(s)kʷeH-; *(s)kʷeiH- > ie. *skwei(ə)- (/*skʷei(ə)-), *(s)kʷeH- > ie. *(s)keu(ə)- (/*skeiw-?).

12. *skēt-?, u psl. *xatra (za ‘slab, star’ i sl., u č. *chatra* ‘klatež, ološ’, *chatrny* ‘slab, nemoćan’ itd.), što se povezuje sa *skatra, a to s lit. *skėtrioti*, *skėtrioti* ‘raširiti ruke’.

13. *(s)keu(ə)- ‘savijati’. To je u psl. *xula, *xuliti (‘savijati se’: hrv. *huliti se* i dr.), *xylʷ(jb), *xyliti (se), *xyl'ati (se) itd., za što postoje usporednice sa sk- (usp. u hrvatskom *hiljav* : *škiljav*, sa sekundarnim *šk* ← *sk*) – dakle *skeu-l-. Mislim da je to upravo u *keu- ‘savijati’ (Pokorny 588–592, gdje se ukazuje i na mogućnost veze sa *(s)keu(ə)- ‘pokriti, zastrijeti’, 951–3; vidi niže, br. 15).

U tu bi se skupinu vjerojatno moglo dodati *šurati ‘kretati se nespretno’, što se uspoređuje s lat. *scaurus* ‘koji ima kvrgave gležnje ili ravna stopala’, grč. *skāuros*; to bi onda bilo *skeu-r-.

14. *skeu-b(h)- ‘bacati, gađati, gurati’ u psl. *xybati, *xyba, *xybʷ, *xyma itd., što ima usporednice kao *skub(a)ti ‘čupati, trgati’ itd., od pretpsl. *skūb- < ie. *skeu-b(h)-.

15. *(s)keu(ə)- ‘pokriti, zastrijeti’ u psl. *xyniti, *xyna itd. (pretpsl. *skū-n-); v. gore, br. 13.

Ovdje treba reći da je neke od tih te neke druge slavenske i ine riječi A. S. Mel’ničuk (1968) tumačio od indoevropskoga korijena *kes- ‘grepsti, česati’.

Osnovno što se za te primjere može reći jest to da se u većini slučajeva zaista radi o indoevropskim korijenima s pomičnim s, s mobile. Međutim, na vremenskoj skali od indoevropskoga jezičnoga vremena do praslavenskoga, ne može se

uočiti nikakva zakonitost: od istoga indoevropskoga korijena mogu u praslavenskom postojati dva ili čak i tri odraza, sa *x-*, *sk-*, *k-*. Općenito je to veoma nejasno područje (usp. npr. u Vaillant 1950:28–32, 84–5, Bernštejn 1961:164–5, Ivšić 1970:148, Lamprecht 1987:31, Carlton 1991:96). Th. Siebs dao je pravilo koje u slavenskom slučaju daje ovo: ie. $s + k$, $s + kh$, $s + g = s + k$, $s + gh = s + kh > sl. sk-$. Po V. M. Illič-Svityču to bi trebalo promijeniti u ovo:

ie. $s + k > stind. sk-$, grč. *sk-*, germ. *sk-*, balt. *sk-*, slav. *sk-*,

ie. $s + g > stind. sk-$, grč. *sk-*, germ. *sk-*, balt. *sk-*, slav. *x-*,

ie. $s + gh > stind. skh-$, grč. *skh-*, germ. *sk-*, balt. *sk-*, slav. *x-*.

Međutim, to pravilo ipak ne drži jer eto – u skupinama navedenima u ovom članku nema ni jedne s ie. *sg-*, *sgh-*, a Illič-Svityč objašnjavao ih je upravo tim počecima: *xoldъ (br. 3), *xorbrъ (6), *xovati (9), *xudъ (10), *šala (2), *šurati (13), *xrustъ i *xъlbiti u ЭССРЈ tumače se kao riječi onomatopejskih korijena, a *xvostъ dovodi se tamo u vezu s ekspresivnim riječima na **xva-*, **xvo-*, **xu-*, **xy-* sa značenjem 'hvatati' i sličnima, a *xoptъ dovodi se u vezu s *xotěti, *xotěti.

Podataka je zasad premalo. Treba li odgovore na moguća pitanja tražiti u jezičnom vremenu između praslavenskoga i indoevropskoga, ili u jezičnom vremenu prije indoevropskoga – možda će pokazati neko buduće vrijeme. A možda i ne.*

---

* Možda treba pogledati i u jezično vrijeme dublje od "klasičnoga" indoevropskoga, negdje između toga vremena i nostratičkoga, a vjerojatno bliže indoevropskom. Na nostratičkoj razini indoevropsko *sk'* na početku korijena tumači se kao nasljedak nostratičkih *c*, *ç*, *č*, *ç*. Ako je u nostratičkom korijenu *j* (te *l*, *r*), onda će u indoevropskom biti (*s*)*k'*; dakle i *sk'* i *k'* (a čini se da se to može događati i u slučaju kada je u nostratičkom korijenu *ü*). Neki od navedenih indoevropskih korijena imaju upravo takve svoje pretke u nostratičkom.

LITERATURA

- Бернштейн, С. Б. 1961. *Очерк сравнительной грамматики славянских языков*. Москва : Издательство Академии наук СССР.
- Carlton, Terence R. 1991. *Introduction to the phonological history of the Slavic languages*. Columbus : Slavica Publishers, Inc.
- Этимологический словарь славянских языков*. Праславянский лексический фонд. Выпуск 8 (*ха – *jъvъlga). Под редакцией О. Н. Трубачева. Москва : Издательство »Наука«, 1981.
- Gluhak, Alemko. 1993. *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb : August Cesarec. (Biblioteka Vocabula)
- Илиич-Свитыч, Владислав М. 1961. Один из источников начального х- в праславянском (поправка к »закону Зибса«). *Вопросы языкознания* 1961/4: 93-8.
- Ivšić, Stjepan. 1970. *Slavenska poredbena gramatika*. Zagreb : Izdavačko poduzeće »Školska knjiga«.
- Lamprecht, Arnošt. 1987. *Praslovanština*. Brno : Univerzita J. E. Purkyně.
- Мельничук, А. С. 1968. Корень *kes- и его разновидности в лексике славянских языков. U zb. *Этимология* 1966, 194-240.
- Pokorny, Julius. 1959. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern und München : Francke Verlag.
- Трубачев, О. Н. 1977. Славянские и балтийские этимологии. U zb. *Этимология* 1975, 3–12. (о *xлѣbъ 4–10)
- Vaillant, André. 1950. *Grammaire comparée des langues slaves*. Tome I: Phonétique. Lyon, Paris : IAC. (Collection »Les langues du monde«)

THE NOTE ON SLAVIC WORDS ON *X-/*SK-

Summary

The author discusses the relation between initial *x- and *sk in Proto-Slavic. Some new or renewed etymologies are given. It seems that some roots have traces in toponymy.